

8. DUDEN. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden / hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. – 3., völlig neu bearb. Auflage. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1999.
9. Fillmore C. The Case for Case / C. Fillmore // Universals in Linguistic Theory. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 1968. – P. 74 – 97.
10. Helbig G. Oberflächen- und Tiefenkasus. Zum Problem der Bedeutung der Kasus / G. Helbig // Kasus im Deutschen: Form und Inhalt. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 1998. – S. 1-13.
11. Hölzner M. Substantivvalenz / M. Hölzner. – Tübingen : Niemeyer, 2007. – 352 S.
12. Jackendoff R. S. Semantics and cognition / R. S. Jackendoff. – Cambridge : Mass, 1972. – 223 P.
13. Ladissow A. Konnotation in der nominalen Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / A. Ladissow // Entwicklungen der Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Berlin : Akademie der Wissenschaften der DDR, 1983. – S. 21-48.
14. Meineke E. Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache / E. Meineke. – Heidelberg : Universitätsverlag WINTER, 1996. – 496 S.
15. Primus B. Semantische Rollen / B. Primus. – Heidelberg : Universitätsverlag WINTER, 2012. – 99 S.
16. Schmidt W. Lexikalische und aktuelle Bedeutung / W. Schmidt. – Berlin : Akademie-Verlag, 1966. – 130 S.
17. Wotjak G. Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung / G. Wotjak. – Berlin : Akademie-Verlag, 1971. – 343 S.

*Ю. Г. Ковбаско
(Івано-Франківськ)*

ТРАНСПОЗИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЕЙКТИЧНИХ ЦЕНТРІВ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ ТА ЛОКАТИВНОСТІ

Аналізуються транспозиційні можливості дейктичних центрів категорій локативності та темпоральності в англійській мові. У ході дослідження встановлено та описано типи зв'язків, які існують між дейктичними центрами.

Ключові слова: транспозиція, антропоцентризм, дейксис, дейктичний центр, темпоральність, локативність.

Анализируются транспозиционные возможности дейктических центров категорий локативности и темпоральности в английском языке. В ходе исследования определены и описаны типы связей, существующих между дейктическими центрами.

Ключевые слова: транспозиция, антропоцентризм, дейксис, дейктический центр, темпоральность, локативность.

The article focuses on the analysis of local and temporal deictic centres' transposition potential in the English language. In the course of the research types of connection between deictic centres have been defined and described.

Key words: transposition, anthropocentrism, deixis, deictic centre, temporality, locality.

Антропоцентричність сучасних лінгвістичних досліджень означає положення мовця у просторі та часі як своєрідну точку відліку, темпорально-локативний орієнтир, центральний у процесі аналізу прислівників темпоральності та локативності. Темпорально-локативний орієнтир трактовано як певний момент часу дії та її місце, що є дійсним або визначеним моментом мовлення чи моментом у тексті [4, с. 162], що поєднує значення прислівників та положення мовця і вказує на необхідність їхнього аналізу з точки зору адресанта. Основою для дослідження прислівників темпоральності та локативності виступає їхнє лексико-семантичне значення, якого, однак, не достатньо для опису транспозиційних можливостей. Відповідно, аналіз прислівників темпоральності та локативності переходить у сферу дейксису, що поєднує вказування на „учасників мовленнєвого акту (рольовий дейксис) – мовця і адресата...; предмет мовлення...; ступінь віддаленості об'єкта висловлювання...; часову та просторову локалізацію факту, про який повідомляється... (хронотопічний дейксис)“ [3, с. 128]. За цих умов, лексико-семантичне значення прислівників хронотопу виступає їхнім дейктичним значенням, а прагматична та дискурсивна орієнтація дейксису підтверджує необхідність дослідження їхнього транспозиційного потенціалу в межах дискурсу.

У дискурсі мовець чітко усвідомлює як власне положення у часо-просторовому континуумі, так і положення співрозмовника в ньому. Прислівники „*here*“ й „*now*“ вказують на те, що дія відбувається в часовій та просторовій близькості до адресанта, а отже, беззаперечна необхідність дослідження цих прислівників саме з точки зору мовця. Ключовою виступає теза К. Бюлера про егоцентричність дейктичної лексики, семантичною основою якої є поняття „я“, а мовець створює семантичний простір для власного висловлювання [див.: 1, с. 631]. Г. Опалка, характеризуючи висловлювання як дуоцентричне, наголошує на важливості положення адресата [7, с. 66 - 67]. Однак, з огляду на дейктичний характер об'єкта дослідження та загальну антропоцентричну спрямованість лінгвістики ми, вважаємо, що аналіз прислівників хронотопу повинен проводитися, насамперед, з позиції мовця.

Мета даної праці – аналіз транспозиційних можливостей дейктичних центрів категорій темпоральності та локативності. Об'єкт дослідження формують дейктичні центри *now* → *then*, *here* → *there*, на існування яких вказують дослідження „класичних дейктичних слів, пор. укр.: тут-там, зараз-тоді, цей-той, ось-он, я-ти“ [1, с. 629]. Актуальність дослідження зумовлена важливістю цих фундаментальних категорій з точки зору когнітивної лінгвістики, вивчення лексичної системи мови й аналізу функціонування різних частин мови у дискурсі.

На рівнях власних субкатегорій прислівники темпоральності та локативності розглядаються окремо, а розмежованість просторового й часового дейксису очевидна. Підтвердження цьому можна знайти у працях Ю. Д. Апресяна, де мова йде про „несиметричність двох основних дейктичних слів – *тут* і *зараз*“ [1, с. 632] та „невикористання просторових дейктичних слів для позначення часу“ [2, с. 2]. Водночас, з точки зору Дж. Лайонза, у мові діє принцип „дейктичної одночасності“, коли дейктичний центр категорії темпоральності „*now*“ – спільний як для адресата, так і адресанта [6, с. 485].

Однак на рівні самих дейктичних центрів категорій темпоральності та локативності, на наше переконання, таке категоричне розмежування не може бути категоричним. Розглянемо дейктичні центри категорій „ближньої“ локативності та темпоральності (див. приклади 1-4) :

1. *You could stay here if you like, if you don't want to go home* [BNC].

У прикладі 1 мовець не використовує прислівник „now“, однак опосередковано імплементує його значення за допомогою прислівника „here“ та відповідної граматичної форми дієслова, отже, відбувається „категоріальна“ транспозиція значення прислівника темпоральності „now“ завдяки використанню вокативного прислівника „here“.

2. *She could feel him trembling with fever and cold, although he was close to the fire which burned merrily now* [BNC].

Мовець, у прикладі 2, тактильно відчуває тремтіння співрозмовника, у момент, коли палає вогонь, і прислівник „now“, що характеризує цей момент, реалізує у реченні значення прислівника локативності „here“.

3. *I accept all the inquiry's recommendations here and now* [BNC].

У прикладі 3 спостерігаємо лексико-семантичну доповнюваність прислівників шляхом поєднання значень прислівників „here“ та „now“.

Проте при використанні „here“ мовець не завжди має на увазі „now“:

4. *Here, too, were probably housed the statues of Aesculapius and Diana by the Greek sculptor Cephisodotus* [BNC].

У прикладі 4 прислівник „ближньої“ локативності „here“ не тільки не містить у собі значення „ближньої“ темпоральності „now“, але й не несе у собі будь-якого темпорального значення.

Відповідно, значення прислівника „now“ реалізується прислівником „here“ і, навпаки, шляхом „категоріальної“ транспозиції; значення обох прислівників поєднуються й накладаються одне на одне; значення прислівників „here“ та „now“ асиметричні.

Транспозиційні можливості дейктичних центрів категорій „дальньої“ локативності та темпоральності наведено у прикладах 5 - 8.

5. *If Max was there when Dedo arrived the chances were not altogether against a peaceful conversazione...* [BNC].

У прикладі 5 транспозиція значення прислівника темпоральності „then“ шляхом використання прислівника локативності

„there” очевидна, про що свідчить як граматична форма дієслова, так і уточнювальна частина речення „when Dedo arrived”.

6. *He found nothing on Josie..., but then when he rolled her over he heard a faint clink of metal on stone* [BNC].

Прислівник „дальної” темпоральності „then” опосередковано вказує на місце дії, яке могло б бути позначено прислівником локативності „there”, однак „категоріальна” транспозиція їхніх значень дає змогу елімінувати прислівник локативності.

7. *Visitors must not take in presents, except cigarettes – which must be smoked there and then* [BNC].

Поєднання двох дійктичних центрів лінійних категорій „дальної” темпоральності й локативності свідчить про бажання мовця підсилити їхнє лексичне значення. Водночас спостерігається асиметрія „then” та „there”:

8. *What's that thing out there hydrants or something?* [BNC].

Приклад 8 вказує на те, що значення дійктичних центрів категорій „дальної” темпоральності та локативності „then” та „there” можуть не збігатися і навіть більше – у прикладі спостерігається явище „між категоріальної” транспозиції, коли значення прислівника „ближньої” темпоральності реалізується у прислівнику „дальної” локативності.

Відповідно, явище транспозиції існує не тільки на „лінійному” рівні дійктичних центрів категорій „ближньої” чи „дальної” темпоральності й локативності, але і на „перехресному” рівні, коли значення дійктичного центру „ближньої” темпоральності передається через значення прислівника „дальної” локативності (див. приклад 8), а значення „дальної” темпоральності „then” – шляхом використання дійктичного центру „ближньої” локативності „here” (див. приклад 9) :

9. *It's better than when Uncle Lionel comes here* [BNC].

У прикладі 9 дія відбувається поряд з мовцем, але часові координати віддалені від нього, що вказує на репрезентацію значення „дальної” темпоральності „then” прислівником „ближньої” локативності „here”.

З огляду на приклади застосування центральних дійктичних пар темпоральності-локативності : *now and then, here and there*, слід говорити про їхню транспозиційну циклічність (див. рис.1).

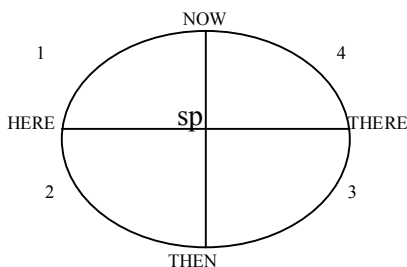

Рис. 1. Транспозиційна циклічність дейктичних центрів категорій темпоральності та локативності

Згідно з рис. 1 ми вважаємо, що дейктичні центри темпоральності та локативності можуть поєднуватися так:

1. *here and now*; 2. *here and then*; 3. *there and then*; 4. *there and now*.

На основі бази даних *British National Corpus* [5] було встановлено кількісне співвідношення використання дейктичних пар темпоральності-локативності в сучасній англійській мові. Так, кількість вживань пари *here and now* та її реверсної опозиції *now and here* становить 164 приклади; пар *here and then* та *then and here* – 53; пар *there and then* та *then and there* – 442; пар *there and now* та *now and there* – 31. Виходячи з цього ми припускаємо, що основними темпорально-локативними дейктичними парами є *there and then* та *here and now*, а допоміжними – *then and here* та *now and there*.

У процесі дослідження встановлено, що дейктичним центрам категорії темпоральності та локативності притаманні такі лексико-семантичні зв'язки:

- „**категоріальна/лінійна**“ **транспозиція** – значення прислівника „ближньої“ темпоральності „*now*“ імплементується прислівником „ближньої“ локативності „*here*“, а значення прислівника „дальньої“ темпоральності „*then*“ – прислівником „дальньої“ локативності „*there*“ і навпаки;

- „**міжкатегоріальна/перехресна**“ **транспозиція** – значення прислівника „ближньої“ темпоральності „*now*“ реалізується прислівником „дальньої“ локативності „*there*“, а значення прислівника „дальньої“ темпоральності „*then*“ – прислівником „ближньої“ локативності „*here*“ і навпаки;

- „лексико-семантична“ інтенсифікація використовується мовцем заради підсилення значення дейктичного центру однієї категорії, використовує дейктичний центр іншої категорії того ж „лінійного“ рівня.

- „лексико-семантична“ асиметричність спостерігається, коли значення прислівника однієї категорії та одного „лінійного“ рівня не може передаватися прислівником тієї ж категорії і того ж рівня.

Перспективним видається подальше дослідження явища адвербіальної транспозиції у різних типах авторського дискурсу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография. Избранные труды. / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа „Языки русской культуры“, 1995. – Т. II. – 766 с.
2. Апресян Ю. Д. Тут как показатель темпоральной близости / Ю. Д. Апресян // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : По материалам ежегодной Международной конференции „Диалог“. – М. : Изд-во РГГУ, 2012. – Вып. 11 (18) : Т. 1. – С. 1 – 18.
3. Виноградов В. А. Дейксис / В. А. Виноградов // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – С. 128.
4. Панков Ф. И. Категория наречной темпоральности и ее речевые реализации / Ф. И. Панков // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 161-174.
5. British National Corpus : [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
6. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge : CUP, 1977. – Vol. 2. – 540 p.
7. Opalka H. Representations of Local Ni-Deixis in Swahili in Relation to Bühler's „Origo des Zeigfelds“ / H. Opalka // Here and There. Cross-linguistic Studies on Deixis and Demonstration. – Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1982. – P. 65 - 79.